

arc mögött megbújó — nyugtalan, időnként elkomoruló, fűrkésző, a világ és önmaga egységét kereső szellemet. Testi, szellemi érzelmes és kulturáris utazásokat tesz, s próbál megragadni — e látszólag összefüggéstelen mozdulatsorokban, „futásokban” — valami, a létet értelmező lényeket, méghozzá reménnyel feltöltő lényeket. S néha e mozgás lelassul, a tekintet a pillanatképek szűk perspektívájából a tágasba (a végtelenbe?) válthat (*Visszanézve*), sőt egyszerűen egyszerűen megvalósulhat, beletelülhet a megérkezés öröme is (*Alom a megérkezésről*, a Czigány Györgynek dedikált vers stb.). De e szinte álomszerűen lebegő, lassított vagy éppen monolitiként álló képeket (*Hajót... Színek, Reményfutam, Térdel egy lány... Quadalquivir, Sevilla*), a miertre felelő azértokat, a vergődés, a hánykolódás, a botladozás, a „futtató idő”, a sürgő szolgálat rohamai” keretezik be. Hol félszeg-heroikusan, hol fanyarul, hol öniróniával.

*

Mint szinte minden művében, a *Reményfutamban* is erőteljesen dominál a tér- és időélmény. Fodor Andrásnál azonban — a mozgás hangsúlyos és állandó jelenléte ellenére is — mindenképpen az idő a prioritás. Az idő különböző síkjainak metszéspontjában izzanak fel a pólusok. Az a bizonyos jelképes kereszt, melyen a lírai hős vergődik, vagy amellyel szembenézni kényszerül, az idő-koordinátáiból képződik. A tér, e nagyon is feszült idővel való szembesülésnek csak a színtere. Szabó Lőrincet parafrazeálva: egy időélmény tájai rajzolódnak elénk: a jelené „kieszelhetetlenül szomorú” és sivár képekben, a múlté otthonos, biztonságos, meghitt, meleg árnyalatokban, s az örök, az állandó tájai az evidencia egyértelmű fényeiben és színeiben. Az „albumban” a fekete-fehér fotók, csendéletek és Gauguin-szerű festmények váltogatják egymást.

Domokos Mátyással beszélgetve Fodor András Kós Károlytól tanult életelvének a folyamatosságát jelöli meg. (In: Domokos: A pályatárs szemével.) Már a beszélgetés címe, a *folymatosság zökkenői*, is jelzi, hogy ez a látszólag egyszerű, lineáris folyamat, a múlt és jelen összekötése, a „megörízve” haladás feladata nem is olyan egyszerű. Fodornak a közönség által is ismert tulajdonságai a hála és a hűség. Közismertek kötődései (sokszor ünnepélyesen celebrálva) a szülőföldhöz, a mesterekhez, barátokhoz, eszményeihez. Hálás és hű tehát, s e két alapvonás eleve a múltba vezet és köt vissza. Már az egyedi, személyes létezését is vibráló feszültségekkel, föloldhatatlannak tűnő dilemmákkal terheli meg ez az erős múltba gyökerezés. S ez csak még fokozódik, amikor a társadalmi, közéleti kötelezettségek, a közösségben élő ember felelőségének nyugtalaní-

tó kérdéseire kell választ adni, vállalva a részvétel kötelességét és kockázatát. A kiindulópont, „az életre vezérlő iskola”, az eszményi férfiak fémjelezte múlt. Babits erkölcsi abszolútum-volta, Bibó csökkönyössége, Fülep megszálottasága az idol, az imitálendő mérték. Csakhogy „Az utcán por, bűz, német szó, piszok”, / eredetibbet én se mondhatok” kényszerül konstatálni a jelen embere, a „művezető”, aki automata gyanánt beprogramozva, nyakában a „kötelességek lehúzó jármával”, rohanva, lökdösődve próbálja (erkölcsi, emberi) futamait megfutni a XX. század rideg és elidegenítő kulisszái között. Fodor önmagának kitűzött feladata intenzíven, erkölcsi programként élni a jelent, fenntartva a folyamatosságot az erőteljesen stilizált, etikai és esztétikai mércévé emelt múlttal. Nehéz és a kételyeket örökösön felszító folyamat ez. Ártatlanság vagy bűnbeesettség kérdése kínzó dilemmája Fodornak: „bőrömbre bizsergett / a jeladás: véltlen vagyok! / de már / neki se hittem el.” Talán ezért is sok a kötetben a mestereivel való szembesülőkényszer, a „hűség-eszkük” igazolása és prolongálása. Segélyt, megerősítést kérő gesztusa az eszményeinek szinte eposzi megidézése, néhány esetben már a legendába, mítoszba való átköltése (a Fülep-előhang, Gyámkő, Babits stb.).

Fodor, miközben, mint fentebb említettük, minden idegszálával „up to date” kíván lenni, néha döbbenetesen konstatálja, hogy szinte csak a holt dolgokhoz, az esendő, a gyöngö, a mában pusztulóhoz van a legtöbb köze. Az elmúlás, a halál permanens alakítója idő- (jelenidő-) szemléletének. Feltűnően sok a „halotti vers”, a „veszteségek leltározása”, az „örökös romlás” lejegyzése. Egyszerűsítés lenne az elmúlásélményt csak a direkt „nekrológ”-versekre korlátozni. Ott lappang valamilyen formában a kötet legtöbb versében, a perspektíva beszűkülésének, a szín- és hangzásvilág monotonizálásának, primitívizálásának ábrázolásában. Ha csak a kötet egy ciklusát, pl. az elsőt, a *Ha vagyunk* címűt vizsgáljuk, kivétel nélkül minden versben feltűnik a múlandóság. Hol egész versek „ihletőjeként” (pl. a Nemes Nagy Ágnesnek ajánlott vers), hol csak átfutó sejtlemként, vagy borzongató felismerésként. Fodor András kötetének egyik értéke éppen ezeknek az elmúló, soha vissza nem térő, vagy fel nem támasztható finomságoknak a zárványszerű rögzítése: egy ma már halott kéz „ahogyan pihent... egy leány... napfényittas meleg nyakán”, az eldobott halcsonté, a nyúzott özé, az eltiport lepkéé.

*

Az *Ezer este Fülep Lajossal* című munkájának előhang-részeként Fodor András egy sugallatos szépségű részletet közöl Gorkijtól. Gorkij a Krímben, látoga-

tóba menet Tolsztojhoz, meglátja „közvetlenül a part szélén... szürke, gyűrött gúnnyás, gyűrött kalapos, szögletes kis alakját... Ő is ősrégi, de megelevenedett sziklának tetszett, mely ismer minden kezdetet és célt s most azon tűnődik, mikor és milyen véget érnek a kövek, a föld füvei, a tenger víze, az ember és az egész világ — a kőtől kezdve a napig... Ekkor valami pillanati örületben hirtelen úgy éreztem: lehet, hogyha föláll és meglendíti karját — megdermed, üveggé fagy a tenger, a kövek pedig megindulnak... Majd mindez egy boldog gondolattá olvadt: — Nem vagyok árva a földön, amíg ez az ember él!” Fodor András számára feltehetően ma már nem él ilyen ember, mégis érezhető, hogy a civilizáció minden negatív tünete ellenére sem érzi árvának magát a földön. S azért idéztünk ilyen hosszasan Gorkijtól, mert az otthonosságérzetet hasonló helyen keresi Fodor András is. Múlt és jelen konfrontációja, a naponta konstatálható mindenféle „romlás”, a testi-lelki-idegi kopások és gyűrődések mind kisimulnak az örök és állandó dolgok távlatában. Talán az univerzum balzsama képes arra a varázslatra, amely ma azt mondatja Fodorral: „Az ember nem esélytelen... az embert változatlanul csodának tartom, hiszek a csodában.” (Nádor Tamás interjúja, Könyvvilág 1985/5.)

A *Reményfutamnak* éppen itt keresendő a másik, az „idő-dramát” feloldó, fő vonulata: az archék, az elemek feltűnően intenzív jelenléte. A megapoliszból szabaduló ember szintelen, szagtalan, hangzattalan világa az elemekkel való ritka találkozások (helyesebben a találkozások felismerése a ritka) visszanyerheti attributumait: a fényt, a színeket, az illatokat és a hangzatoikat. Ezeknek az „ontológiai ámulatoknak”, emberré ébredéseknek a színterei Vonyarcától Japánig, Kaposmérőtől Spanyolországig változhatnak. (Meg kell jegyeznünk itt, hogy Fodor András semmivel sem érzi magát jobban vagy rosszabbul a világ bármely pontján, mint itthon. Közérzete az időtől függ, de a tér-

től, ilyen értelemben, nem.) Örök barátaink és vigaszaink a föld, a víz, a levegő, az ég szinte bárhol érzékiséggel jelennek meg Fodornál. Illat- és „szagorgiák”, fényrobbanások, „Afrika-fehérek”, Van Gogh-sárgák, aranyzuhatagok, mindenféle és sok kék, „elfogyhatatlan színű zöld”, s a hangzatok: „reszel, zszizeg, szól vastagon, / dühödve, susterregve harsog / a rovarok örjögő muzsikája.” A „szökevény” a „renitens idilljét” élő, e felfokozott vegetáció, az elemek rendíthetetlenlensége láttán megdöbbenetesen szembesül egy másfajta életstílus, a „déli ösztön”, a tempós, a XX. századi „carpe diem” lehetőségével: „fontolgotom a hihetlent: / lehetne így is élni?”

Fodor Andrásnak mindenképpen sokat jelentenek ezek az elemivel való találkozások, az önfegyelem és ész örökös kontrolljának kikapcsolódási lehetőségei, az önművelés ellazulási pillanatai. Ilyen „alámerülései” egy-egy önfelédő hölgyözés, a test „igéreteibe” való belefeledkezések, a színekbe, illatokba, zenébe való föloldódás. Folyamatosságprogramjának beteljesítéséhez — a kettősségek, a pólusok kiegyenlítésének vágyához, az idősíkok összeegyeztethetőségének kísérletéhez, állandó és változó dilemmájának feloldásához — innen, az arché-élményekből merít erőt és biztatást. Primitív kultúrákat idéző könyörgéseket is intéz hozzájuk. (*Hajót, Fonyód — Badacsony, A múzsák szövetségéhez* stb.)

A kötet gondolatilag legihletesebb verszaka — s álljon ez befejezésként — fel is mutatja azt a harmóniát, amely képes a gyötrő kérdéseket a tragikum, az elmúlás árnyékában is feloldani. Szabó István csereszgömaji sírjánál fogalmazódik meg a vigasz:

„Pista, a hegy-völgy, ég a régi!
Vonyarc után, amikor
visszanéztem
éppen az útvágatban állt
a Nap kemény gölyöbisa.”

(Szépirodalmi, 1985.)

KICZENKO JUDIT

Megtisztító őszinteség

Baka István: Döbling

Baka István új kötete az emberi intellektus és érzésvilág legmélyét érintő rejtett izzású monológ, a végső létkérdések újragondolására, s napjaink valóságközegével való (ön)-kíméletlen szembenézésre készte-

tő drámai vallomás. Egy ritka érzékenységgű költői lélek verssé formálódó felszakadása, létezőké, föloldhatatlan feszültségekkel teli vívódásának megrázó erejű dokumentuma. Határozott érték-szempontú, közönyromboló, ka-

tartikus hatást keltő művészi minőség.

A mai magyar líra egyik legkomorabb színezetű versgyűjteményét a költői világ homogenitása, a költemények megszervezettsége és az érzelmi rétegek mélységét hitelesen kivetítő árnyalt kifejezőmód teszi jelentős, hasonlíthatatlan teljesítménnyé. Baka életérzése a reménytelen szomorúság, a kilátástalan megkeseredettség kizárólagos élményeiből táplálkozik. Olyan végletesen pesszimista világlátás, mely a bizakodás hangjának teljes hiányában nem részesíti az olvasót az ideiglenes feloldódás kegyelmi pillanataiban sem. Pontos motiváció, okmagyarázó körülírás nélkül is fojtó atmoszférakussággal épül körénk az a végtelenül kiüresedett hiányvilág, melyben a költő meghatározza önmagát. A bezártság, a fenyegetettség, az elhagyatottság érzése nem időhöz köthető, konkrét társadalmi körülményekből, vagy pusztán a közösségvesztés helyzetéből fakad, hanem olyan általánosabb, filozofikus távlatba rendeződik, melynek alap gondolata a lét sivársága, a Teremtés elfuserált volta. Szubjektív magány, egyéni családottság helyett így összemberi megváltatlanság, a transzcendens hitét vesztett huszadik század végi ember magára maradozottsága, szorongása tükröződik a versekben; a természeti szféra totális közönyének kiszolgáltatott személyiség önmagára utalt küzdelme, hogy az elzárkózott Isten helyére önnön erejéből állítson fogódzót nyújtó, sorsrendező hatalmat. E törekvés átértett kudarcának, a saját sorsát érdemben alakítani képtelen ember gyengesége, tehetetlensége fölötti kollektív fájdalomnak, s a feladhatatlan emberi tartás, felelősségérzet erőterében jön létre a kötet minden verse. A nagy fejelemzettséggel visszafogott indulattartalmú, meditatív költői magatartás így hatalmas belső feszültségeket rejt, melyek vibrálása az elfojtottság ellenére is a legfőbb érzelmi visszerző erő. A kétségbeesés létállapotában fogant költemények megrendítő hatása alól nem vonhatjuk ki magunkat, mert a kötetbeli vívódás tétje az egyik leggyöröbber, ősi emberi dilemma feloldása: a determinálnak érzett létezés tragikumával szembenézett személyiség harca az emberhez méltóbb élet, a sorsalakító önállóság jogáért.

A támasz- és bizonyosságkereső nyugtalanság gondolati alapja a hitben való megrendülés, az évszázados segítő erő nemlétének felismerése. E szembesülés tragikumát a kötetben végighúzódo Isten-metaphorika bontja ki. A nyitóvers egy kozmikus keretek között is teljesen emberi Istenkép felvillantásával („nézem, hogy könyököl ki Isten / a holdra, mint homályló kocsmapultra.”) a világot megunt Úr közömbössége miatt szenvedélyes megszólítást intonál (*Dalok harmincévesen*). Ez a megszólalás-

forma kivételes, hisz a földön-túli hatalom a továbbiakban hátrahagyott nyomaival és múltbeli hazugságaival van csupán jelen (*Circumdedderunt, To be or not be*) — alátámasztva a mélyen megszenvedett tapasztalatot, hogy „az Isten / csak a lélek légszomja...” (*De profundis*). A költői gondolkodás kiemelkedő fontosságú és mélyértelmű állomása az egyetlen egyszer színt valló Istennek a gyilkos, végzetes erőben történő megtalálása: „Soká rejtőztél tőlem Istenem / most végre szemtől szemben állsz velem / FELISMEREM VADKANPOFÁDAT” (*Zrinyi*).

A vívódó egyedüllet léthelyzetében emberiségnyi méretűre kivetített vereségtudat elsődleges kifejezőeszközei az elégikus hangnemű versbeszédet sűrűn átszővő természeti képek. Embri viszonylatok ábrázolása helyett a természeti világgal való kapcsolatot árnyalják a versek, úgyhogy a kozmosz állandó látatása szinte elviselhetlenné erősíti az ember parányiságának, kiszolgáltatottságának, létbe-vesztettségének érzését. A szemlélődés meghatározó időbeli közege, az alkonyat sötétségbe hulló vöröses tónusai erős színháttal egészítik ki az égbolt látványelemeit, melyek a pusztulás, a züllés, a lefokozott életföldi képeivel keveredve rendkívüli vizuális élményt keltenek az olvasóban. Az életérzés és hanghordozás egyneműsége mellett a képalkotás következetesége biztosítja a kötet szerves egységességét; az a módszer, ahogy a költő a kibomló látomást mindig konkretizálja, a valóságos látványra rávetítve teszi érzékeltesé. Így nem lesz a vízió túlbujánzó akkor sem, mikor gyakoriságuk már-már zsúfoltságnak tűnik.

A versépítkezés terén tehát a kép gazdagság annak az emelkedett líraiságnak a legfőbb megteremtő eszköze, ami kizár Baka versvilágából mindenfajta hétköznapi vonatkozást és a személyes élettér mindennapos gondiakt feltáró részletezést. Ennek eredménye az a nagyfokú gondolati sűrítettség, és érzelmi intenzitás, melyet a kötet megszerkesztettsége is felerősít. Az első ciklus a kiábrándult szkepszisbe, a tragikus, sorsszerű megvilágosodásba forduló kétely sugallatos hangulatteremtő erővel való megfogalmazása, a második a militáns, kaotikus, ésszerűtlen, a Sátán által irányított jelen világának vizionárius megjelenítése, a harmadik pedig a végletes létérzékelésbe hulló végős konzekvenciák levonása: „Kényszerzubbony volt már az anyaméh is / s járkálok bár látszólag szabadon / a Mindenség csak túlméretezett / bolondokházi kórterem tudom // ó nappalok fehér kendő számat / ki tömte be tivéletek nehogy / kiüvöltsem hogy már a semmi sincsen / s még ez a semmi is fogy egyre fogy” (*De profundis*). A költői gondolatmozgás olyan mélypontja ez, mely a művészi

kifejezés szintjén tovább már alig fokozható.

Szerkezeti, terjedelmi és tematikai szempontból egyaránt elkülönül a kötetben a hattételes című mű, melyet csak a Graves-díjas nagy költeménnyel, a *Liszt Ferenc éjszakája a Hal téri házban* cíművel rokonít a versszituáció hasonlósága és a benne felvetett nemzeti problematika. Széchenyi látomásoktól gyötört éjszakai virrasztásának ihletett ábrázolása döbönt rá igazán, milyen fontos szerepe van a költő eszmerendszerében a nemzet-kategóriának, hisz az önemészto belső számvetés a meghasonlottság ellenére is a „Magyarország nincs többé már csak bennem él” lehetőségét rettegő nemzet-féltő magyarsággal takar.

Az elkeseredés alig kibírható stádiumába jutott harmadik verseskötetével Baka István. Az elvesztett hitet és reményt kereső sokrétű kérdésfelvetés morális komolysága, felelőssége, az emberi méltóság eltiporhatatlanságát hirdető etikum mégis lényegesen többé teszi hatalmas önuralommal és művi gondossággal megformált verseit egy válságba jutott személyiség lelkiületének mélyrétegeiből feltörő szubjektív vallomásról, mert önvizsgálatra, belső elmélyülésre ösztönözve megtisztító őszinteséggel szól mindnyájunkat megérintő fájdalomról, konfliktusokról.

(Szépirodalmi)

KERESZTURY TIBOR

Új bázisul, a jövőnek

Móricz Zsigmond,
a Nyugat szerkesztője

Móricz Zsigmond a Nyugat folyóiratban közölt Hét krajcár című elbeszéléssel vált országosan elismert íróvá. Ettől az időtől, 1908 októberétől új korszak kezdődött alkotói pályáján: tagja lett a magyar társadalom forradalmi átalakításáért — Ady Endre vezérletével — küzdő írói tábornak. Amikor huszonegy évvel később — Osvát Ernő szerkesztő halála következtében — a folyóirat megszűnésének veszélye állott elő, kötele-ségének érezte, hogy ezt megakadályozza. „Mivel a Nyugat e pillanatban sorsforduló elé került, én elhatároztam s óhajtom, hogy azt megmentsem s egyben megpróbáljam a jövőnek új bázisul építeni ki” — írta Fenyő Miksának, Osvát szerkesztőtársának.

Móricz Zsigmond első szerkesztői élményeit diákkorában szerzte Kisújszálláson, ahol a gimnáziumi igazgató nagybátyja szerkesztésében megjelenő Kisújszállás és Vidéke számainak előállításában vett részt. A polgári forradalom idején a falusi olvasók számára készített Néplap politikai és szépirodalmi rovatát szerkesztette Krúdy Gyula társaságában. A Tanácsköztársaság Sajtódirektóriuma emellett a Világ szabadság szerkesztését is reá bízta. A rövid ideig tartó megbízatásai mellett újságírói és írói gyakorlatában szerzett tapasztalatai szolgáltak útravalóul e vállalkozásához, mely végül is kudarcra végződött, ami azonban nem vette el a kedvét attól, hogy tíz évvel később, 1939-ben át ne vegye a Kelet Népe szerkesztését.

Az 1929 októberé és 1933 februárja között eltelt majd három és fél év Móricz Zsigmond irodalom-szervező tevékenységének

első jelentős korszaka. Elképzeléseiről, szerkesztői elveiről és napi küzdelmeiről gazdag dokumentumanyag maradt ránk: a Nyugatban közölt programcikkek, szerkesztői felhívások és üzenetek, a hagyatékban fennmaradt naplójegyzetek, tervezetek és fogalmazványok, továbbá a kitűzött szerkesztői célok érdekében megírt levelek. Mindezek együttesen Móricz Zsigmond alkotói és emberi karakterének alaposabb megismerését segítik elő, s ugyanakkor a korabeli magyar politikai és szellemi élet képét is tükrözik. A Móricz Zsigmond-hagyaték gazdjává lett Petőfi Irodalmi Múzeum — a megőrzés mellett — ennek tudatában törekszik az érdeklődő közönséggel is megismertetni e kézirat-dokumentumokat. Munkatársai elsőnek a Móricz Zsigmond által „szerkesztői minőségben írt vagy ilyen minőségben kapott” 391 levelet rendezték kötetbe.

A levélírók és címzettek 145 nevet tartalmazó névsora szemlélteti a szerkesztői programot: „a magyar nemzeti koncentráció irodalmi közönségévé” tenni a Nyugatot. Szerkesztői látókörében az egyetemes magyar irodalom foglalta el a helyet: elsősorban a szomszéd országok íróit akarta nagyobb számban szerepeltetni: Erdély, Csehszlovákia és Jugoszlávia magyar íróitól kért írásokat. Az országon belül „minden magyar tehetség”, köztük az ellenforradalmi kurzus szellemi képviselői előtt is meg akarta nyitni a folyóirat lapjait, még a vallás- és közoktatásügyi miniszter Klebelsberg Kunótól is kért „egy vezető cikket” az irodalom fontosságáról. E kísérletének várható — és bekövetkezett — kudarcára az emigrációba kényszerült Bíró Lajos figyelmeztette